

## **СТАНОВИЩЕ**

**от доц. д-р Живко Димитров Жеков**  
МУ „Проф. д-р Параскев Стоянов“, гр. Варна

на дисертационен труд на тема:

### **„ВЗАИМОВРЪЗКА МЕЖДУ НАРУШЕНИЯТА НА УСТНИЯ И НА ПИСМЕНИЯ ЕЗИК ПРИ БИЛИНГВАЛНИ УЧЕНИЦИ“**

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“  
в област на висше образование 1. Педагогически науки,  
професионално направление 1.2. Педагогика – научна специалност  
„Логопедия“

**Докторант: Гергана Пламенова Илиева – Златарева**

**Научен ръководител: проф. проф. дпн Цветанка Ценова**

#### **1. Актуалност на дисертационната разработка**

Пред специалистите стоят сериозни проблеми, свързани с нарастващите потребности на децата и учениците в процеса на обучение, относно „Взаимовръзка между нарушенията на устния и на писмения език при билингвални ученици“. Преодоляването им може да бъде възможно чрез създаването на гъвкави подходи в превенцията, диагностиката и обучението на учениците с билингвизъм.

В процеса на обучение децата билингви срещат същите проблеми в училище като едоезичните деца. Истината е, че овладяването на два езика с достатъчно умения и прецизност не е толкова лесно, колкото изглежда на пръв поглед. Това твърдение се доказва от обширния и многостранен набор от изследвания през последните двадесет години върху когнитивната обработка на двуезичния индивид. Въпреки цялото това количество данни и резултати, все още няма единен теоретичен сценарий, който да обяснява какво се случва, когато в съзнанието на двуезичния се появят трудности при обработката.

## **2. Обща характеристика на труда**

В структурно отношение дисертационният труд отговаря на всички изисквания за подобен род научни разработки. Формулираната тема насочва към изследвания проблем. Включва увод, три глави, изводи и заключение, приноси от дисертационното изследване, публикации, литература и приложения.

Обемът на разработката е 166 машинописни страници, които са добре балансирани - 71 страници представляват теоретичната рамка на научния труд, а 85 страници представляват експерименталната част на разработката. В текста са включени 15 таблици, 36 диаграми и приложения в 9 страници.

Библиографията съдържа 108 заглавия (67 на кирилица, 37 на латиница и 4 интернет сайта), които обхващат периода от 1972 - 2023 година.

## **3. Съдържателни аспекти и приноси на дисертационния труд**

Запознаването с труда оставя впечатление за добре замислена и реализирана научна разработка.

Уводът представлява въведение към съдържанието на труда. Очертана е идеята на изследването, където чрез използването на холистичен подход е проучено развитието на езика в устна и писмената реч при билингви от ромски произход и деца, живеещи в чужбина. Очертана е и необходимостта от нови проучвания и разработки в сферата на логопедията, свързани с посочения проблем.

В Първа глава „Теоретичен обзор“ на базата на 108 литературни източника докторантката е направила целенасочено теоретично проучване и е представила значителна по обем и съдържание информация.

Определя се същността на устния и писмения език; езикови процеси; онтогенезата при овладяване на устния език; характеристика на писмения език и специфики на писането и четенето; нарушения на устния и писмения език и специфични езикови нарушения; влиянието на социално-психологическите фактори върху развитието на езика; нарушения на писането и четенето; същност на билингвизма; класификации на билингвизма и влиянието му върху устната и писмената реч; взаимовръзка между специфичните езикови нарушения, дислексия на развитието и билингвизъм.

Добро впечатление прави научният стил на изложение на материала и уменията на докторанта да коментира и обобщава голям брой литературни източници.

Налице са умения за творческа интерпретация на литературния материал, за анализ на литература от различни научни области: логопедия, специална педагогика, психология, невропсихология, дидактика, начална училищна педагогика, лингвистика, медицина и др. Докторантката се справя с много „тежка“ материя – с научна информация, за която са характерни разнообразието от възгледи, издигнати от разнородни научни позиции. Липсата на единство и на холистичен подход към нарушенията на писмената реч затруднява изграждането на точна представа за тяхната същност. Въпреки това докторантката е успяла да навлезе в дълбочината на тази проблематика и да покаже, че я познава и разбира.

Втората глава на дисертацията е посветена на постановката на изследването. Тук са представени методическите характеристики, като цел задачи и хипотези (общо 3), предмет и обект на изследването.

Цел на изследването е: Да се направи проверка и оценка на състоянието на устния и писмения език при ученици билингви и монолингви от 2 и 3 клас и да се установи дали затрудненията в устния език (български – ако има такива) се отразяват върху овладяването на писането и четенето.

На базата на поставената цел на изследването са формулирани задачи, чрез които да се постигне доказването на издигнатите хипотези.

Предмет на изследването е проучването на дефицитите в устния език.

Обект на изследването са 78 ученици от 2 и 3 клас, които са обособени в две групи: експериментална група от 48 билингвални ученици (22 деца от ромски произход, посещаващи български училища и 26 деца, живеещи в чужбина (Италия и Германия), които посещават неделно българско училище) и контролна група от 30 монолингвални ученици, посещаващи общообразователно българско училище.

Дизайнът на емпиричното изследване е подробно и ясно представен.

Методиката включва четири проби за изследване на устния език (Изброяване на обекти от един семантичен кръг за 1 минута; Избиране на правилна липсваща първа дума (предлог) в изречение; Допълване на липсваща последна дума в изречения; Подбор на синоними към думи, изговорени от изследвания и четири проби за изследване на писмения език (Четене на изречения, онагледени с картини, и разбиране на прочетеното;

Четене и разбиране на малък текст; Самостоятелно писане на изречения, онагледени с картини; Писане на текст под диктовка).

Събрана е и допълнителна информация от родителите на децата, живеещи в чужбина чрез електронна анкета, включваща въпроси, които целят да проучат семейната среда, качеството на комуникацията на български език, честота на общуване, ниво на владеене на българския език, колко време детето прекарва в България, какво е желанието и мотивацията му да говори български език.

За децата билингви от ромски произход информацията е събрана чрез провеждане на интервю с техните учители.

Резултатите се подлагат на количествен и качествен анализ и на статистическа обработка за доказване значимостта на получените резултати.

Статистическата обработка е направена чрез IBM SPSS Statistics и включва: сравнителен процентен анализ на резултатите между групите и вътре в групите, анализ чрез дескриптивна статистика, включващ: средна стойност, медианна стойност и стандартно отклонение. За по-голяма яснота, данните са представени графично чрез хистограми и секторни диаграми. Използвана е Алфа на Кронбах за доказване надеждността на пробите, t - критерий на Стюдънт, корелационен и дисперсионен еднофакторен анализ (ANOVA) за установяване на статистическата значимост на резултатите и корелацията между тях.

В трета глава „Анализ на събраните данни“ е направен анализ на резултатите от експерименталната и контролната група по всички показатели. Онагледени са с фигури и таблици по отделните скали на използваните методи.

При направения сравнителен анализ на общия резултат от проба 1, 2, 3 и 4 за устния език между ЕГ И КГ резултатите на билингвите - 65,83 %.са по-ниски от тези на монолингвалните връстници - 85,78%. Това определено е предсказуем резултат поради местоживеенето, културните и социално-икономическите фактори, както и посещаемостта на детска градина и училище.

Сравнителният анализ на общия резултат от пробите за четене и писане между ЕГ и КГ по отношение на писмения език е също предсказуем. Както е видно, резултатите се доближават до тези в устния език - 70.44% при билингвите и 88.80% при монолингвите, което показва, че билингвите изостават в сравнение с монолингвите. Този резултат е следствие на факта, че образованието на децата се извършва на различни езици и посещениято

на неделно българско училище от децата билингви не може да бъде достатъчно за овладяване на езика.

В параграф 3. „Описание и систематизация на грешките допуснати при писане“ в трета глава би било добре да се опишат типовете грешките за всяко едно дете и да се направи качествен и количествен анализ както вътре в групите, така и между тях, а не само да бъдат изброени.

В параграф 4 „Дискусия“ е посветена на подробен съпоставителен анализ на получените резултати и съотнасянето им с други на научни изследвания по отношение на устния и писмения език при децата билингви и монолингви.

Необходимо е направените изводи да бъдат преформулирани и обективно да отразяват получени резултати от изследването.

Частично приемам и формулираните в дисертационния труд приноси с теоретична и практическа насоченост.

Част от посочените приноси се нуждаят от обобщение и научна обосновка в резултат на дисертационното изследване.

Представените публикации - общо 4 на брой са в контекста на дисертацията.

Авторефератът (в обем от 54 стр.) отговаря на изискванията за обобщено представяне на труда.

### **Към докторантката имам следните бележки и въпроси:**

1. Според мен не е добре да се сравняват две групи билингви, които растат и се развиват в различни социални и културни условия и с различен официален език на средата в, която живеят и се обучават. Логично е да се сравняват билингви в условията на българска езикова среда и билингви в чуждоезикова среда, където българският език не е официален и данните да бъдат представени отделно.

2. Пробите за оценка на устния език са с крайно недостатъчен брой стимули. Това определено не позволява да се направи обективна оценка на изследваната функция.

3. Забелязват се множество повторения, правописни и стилистични грешки в текста на дисертацията и автореферата.

4. Изводите следва да се преформулират и да придобият научен стил на изразяване, както и приносните моменти от проведеното изследване.

5. Никъде в текста на дисертацията не намирам потвърждение или отхвърляне на формулираните хипотези. Каква е тяхната функция?

6. Кой е логопедичният аспект в изследването и връзката му с логопедичната терапия?

### **ЗАКЛЮЧЕНИЕ:**

Независимо от направените бележки дисертационният труд на Гергана Пламенова Илиева – Златарева, по своята актуалност и научно изпълнение, отговаря на условията и изисквания за присъждане на образователната и научната степен „доктор” по Закона за развитие на академичния състав в Република България, ППЗРАС и Правилника за развитие на академичния състав на Софийски университет „Св. Кл. Охридски“.

Като изразявам положителното си отношение към теоретичната и диагностично-приложната стойност на труда и на цялостната положителна оценка за извършеното дисертационно изследване, предлагам на уважаемото Научното жури да даде положителен вот и да присъди на Гергана Пламенова Илиева – Златарева образователната и научна степен „ДОКТОР" в професионално направление 1. 2. Педагогика - Логопедия.

гр. Варна  
26.04.2024 г.

доц. д-р Живко Жеков: